

מאי חנוכה

במשנת רס"י מתוך ספר
אל"ף בי"ת רס"י
דקדוקים פנינים והארות
בלשון הזהב של
רבינו שלמה יצחקי הק' זי"ע

אהרן פרענקל-תאומים סופר סת"ם
7185640291

כל הרוצה להעתיק יכול ואין נצרך רשות

להארות והערות על הנכתב וכן שאלות ודיוקים בלשון
רש"י אפשר לפנות על הטלעפאן 7185640291
או באימייל aharonteomim@gmail.com

כמו כן ניתן להזמין אצלי סת"ם בכתיבת ידי וכן תפילין
בהידור מיוחד כתיבה ברציפות את כל ארבע פרשיות
ללא הפסק דיבור כלל כפי דאיתא מקבלת האר"י
ומובא במשנ"ב.

סוגיית "מאי חנוכה"

מסכת שבת כא – כד

דף כ"א ע"א

**רש"י ד"ה מסכסכת. כמין סכין פגומה מסכסכת בבשר
אנמילי"ד בלע"ז שאין אורו זקוף ונוח במקום אחד אלא
נדעד וקופץ לישנא אחרינא מסכסכת בהן אינה נכנסת
תוך הפתילה אלא סביב מבחוץ כמו סיכסכה אבניו
ברואט"ש בלע"ז: שאין נמשכין. ואתי להטות :**

לכאורה נראה מרש"י שיש חילוקי טעמים בין הסיבה
לאסור פתילות לא טובות – לסיבה לאסור שמנים לא
טובים, והסיבה בפתילות שהאור לא זקוף ונוח אלא
נדעד וקופץ, והכוונה שהנר לא דולק יפה, ולכאורה
החשש הוא שמא יניח לנר ויצא מהבית כי זה לא נוח
באור של נר כזה, וכך מפרש בפירוש המשניות להרמב"ם
בטעם האיסור בין בשמנים ובין בפתילות (וזה לא כטעם
שכתב הרמב"ם ז"ל ביד החזקה שהטעם הוא שמא יטה,
וכוונתו שמה יטה לא רק כדי לקרוא לאורו אלא לשאר
תשמיש) או שכמו שהתוספות ישנים כותב כאן שהטעם
שמא יכבה הנר והטעם שמדליקים נר שבת הוא מפני
שלום הבית, ובירושלמי איתא שבפתילות החשש הוא
שמא ישכח ויתקן הפתילה וזה כמו הטעם שמה יטה
שנאמר לגבי שמן שאינו נמשך טוב, ונראה לומר כמו
שנדייק בהמשך דברי רש"י (בסוף העמוד)
שבפתילות החשש שמא יכבה הנר, ובשמנים – שמא יטה
כמו שרש"י כותב בד"ה שאין נמשכין "ואתי להטות"

ולא כתב כלשון הזה ואתי להטות גבי פתילות מכאן
ראיה שרש"י סבר שסיבותיהן שונות.

רש"י ד"ה כבתה. נר חנוכה:

מדוע רש"י כותב נר חנוכה, ולכאורה מה הוסיף בזה, הרי
ברור מהגמרא שמדובר בנר חנוכה, ונראה שרש"י רצה
להסביר בזה מדוע נקט גבי נר בלשון נקבה "כבתה" ולא
"כבה", והמילה חנוכה היא לשון נקבה, ויש הרבה
הסברים למשמעות חנוכה בלשון נקבה, ועיין בתוס'
קידושין דף ב ע"ב ד"ה קשיין קראי אהדדי וכו' וכן
בלשון חכמים מצינו (שבת דף כא.) גבי נר שכבתה אין
זקוק לה נר שכבה (שם דף מד.) ואמנם גם שבת זה לשון
נקבה, אבל נר שבת הוא נר של שבת מאחר ששבת ניכרת
בעוד פרטים רבים, (מלאכות של שבת, סעודות שבת,
ועוד) משא"כ הנר של חנוכה, שמהות כל חנוכה ענינה
בנר, לכן כשמדובר בנר שבת נקרא בלשון זכר, משא"כ
נר חנוכה - שכל מהות החנוכה הוא בנר החנוכה, ועל כן
נקראת נר חנוכה שכבתה.

ואפשר שהוא ראה לנוסח הברכה להדליק נר חנוכה
ובשבת להדליק נר של שבת, מה גם שבברכת נר חנוכה
רמזו ענין נוסף במספר התיבות י"ג, בלי המילה "של".

רש"י ד"ה זקוק לה. לתקנה הלכך צריך לכתחלה

לעשות יפה דילמא פשע ולא מתקן לה:

**ומותר להשתמש לאורה. הלכך בשבת אסור שמא יטה
לצורך תשמיש:**

בלשון הרש"י דילמא פשע ולא מתקן לה, אנו רואים
הבדל לכאורה משמעותי בין טעם איסור השימוש
בפסולין אלו – בימי החול, לטעם האיסור ביום השבת,
בחול - שמא יפשע ולא יתקן, ובשבת - שמא ישכח ששבת

ויטה, ולא אמר שמא יפשע ויטה, ונראה להסביר שיש חילוק בין פעולה שהיא באיננו עושה - לתקן הפתילה, לבין עושה - שמטה הנר, שדבר שצריך לעשות ואיננו עושה אף מחמת שיכחה הוא קרוב לפשיעה וע"כ רש"י נוקט בלשון דילמה פשע, ופעולה שעושה מעשה כהטיית נר מוכרח להיות שהוא מחמת שיכחה, כי טבע האדם הוא עצל ואיננו עושה.

חילוק נוסף אפשר לומר בשינויי הלשון שבדברי רש"י, והוא שרש"י לשיטתו בסיבות האיסורים לשמנים ופתילות כמו שכתבנו למעלה, הרי שכאן לגבי נר חנוכה, אפשר לכאורה לחלק שלגבי פסולי הפתילות הסיבה היא שכבתה זקוק לה, ומפני שפתילות אלו נכבים, אסור להשתמש בהם, ולגבי שמנים שאינם נמשכים הסיבה לאוסרם הוא מפני שמה יטה כשירצה להשתמש לאורם בשבת, אבל בחול לכאורה היה מותר להשתמש בהם, ואולי משום לא פלוג עירבן רב הונא יחד, ובזה יתורץ קושית התוספות בד"ה ומותר להשתמש לאורה וכו' דאיך מדייקים מרב הונא שנהר חנוכה מותר להשתמש לאורן ומפני החשש שמה יטה בשבת – אסרינן בחנוכה באלו הפתילות והשמנים שאסורים בשבת, כי אולי אוסרים בשבת בגלל כבתה זקוק לה ובשבת אין יכול להדליק, ותירצו התוספות מפני שנקט בלשון בין בשבת ובין בחול שמע מינה שיש עוד טעם בשבת וכו' וע"פ יסוד זה שהוסבר בדיוק לשונו של רש"י אפשר לומר שבשמנים שהנר אינו נכבה אלא שאיננו נמשך השמן אחר הפתילה, חייבין לומר שהסיבה לאוסרן היא מפני השבת והחשש שמא יטה, וזה שייך רק בשבת חנוכה, ובפתילות האיסור שמא יכבה ויפשע ולא ידליק ויתקן וזה רק בחול, כי

בשבת אין שייד לומר שמא יפשע ולא יתקן דהרי אסור
לו לתקן.

דף כ"ב ע"א

**מעלין בקדש ואין מורידין. מקרא ילפינן לה במנחות
בפרק שתי הלחם (דף צט.):**

הנה נראה מהרבה מקומות ככלל ברש"י שמציין מראה
מקום מלא הן שם המסכתא והן הפרק, לאות הוא
שצריכים לעיין שם, ובפרט שלא מביא הפסוק, והנה זה
פלא שבמסכת מגילה דף כ"ו ע"א, שרש"י מזכיר ענין
המעלין בקודש, מביא מן **התוספתא** מקור הדברים
ומביא הפסוקים והלימוד, זה לשונו בד"ה **אבל מכרו**
תורה כו'. שמעלין בקדש ולא מורידין תוספתא מעלין
בקדש דכתיב ויקם משה את המשכן (שמות מ) בצלאל
עשה ומשה שהיה גדול ממנו הקימו ולא מורידים דכתיב
את מחותות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם רקועי
פחים צפוי למזבח כי הקריבום לפני ה' ויקדשו וגו'
(במדבר יז) כיון שהוקדשו הוקדשו עד כאן :

על כן נראה שבסוגיית נר חנוכה ובית המקדש ציין
במכוון למסכת מנחות בפרק שתי הלחם המונחים על
השולחן מול המנורה, וכן נראה הסוגיא דאיתא שם, ת"ר
עשרה שלחנות עשה שלמה ולא היו מסדרין אלא על של
משה שנאמר {מלכים א ז-מח} ואת השלחן אשר עליו
לחם הפנים זהב **עשר מנורות עשה שלמה ולא היו**
מדליקין אלא בשל משה שנא' {דברי הימים ב יג-יא}
(את) מנורת הזהב ונרותיה לבער בערב רבי אלעזר בן

שמוע אומר על כולם היו מסדרין שנאמר {דברי הימים ב ד-יט} את השולחנות ועליהם לחם הפנים ובכולן היו מדליקין שנאמר {דברי הימים ב ד-כ} את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור ר' יוסי בר' יהודה אומר לא היו מסדרין אלא על של משה אלא מה אני מקיים ואת השלחנות אשר עליהם לחם הפנים זהב אלו שלשה שלחנות שהיו במקדש שנים שהיו באולם מבפנים לפתח הבית אחד של כסף ואחד של זהב על של כסף נותן לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקודש ולא מורידין אחד של זהב בפנים שעליו לחם הפנים תמיד ומנא לן דאין מורידין אמר רבי דאמר קרא {שמות מ-יח} ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וישם את קרשיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו ומנלן דמעלין אמר רבי אחא בר יעקב דאמר קרא {במדבר יז-ג} את מחתות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם רקועי פחים ציפוי למזבח כי הקריבום לפני ה' ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל בתחילה תשמישי מזבח ועכשיו גופו של מזבח וכו'.

ונוסיף גם כן לחביבות והסבר לשון רש"י שם, ד"ה **ויקם משה את המשכן וגו'**. מדרישיה וסיפיה דקרא בלשון הקמה דאפי' בצחות הלשון לא הורד שמע מיניה אין מורידין ואי נמי דלא סייעוהו אחיו הכהנים בהקמת העמודים והאדנים ש"מ אין מורידין לפיכך לא נתעסקו בו אחרים ל"א מעיקרא ויקם משה את המשכן (שמות מ) דהיינו יריעות שבתחילה פורס היריעות ולא הורידן בהקמת העמודים והאדנים אלא אחז היריעות בידו עד שהקים כולן :

ועל כן רש"י לא הביא הפסוק דהוא מזכיר חטאם של אנשי קרח ועדתו, ובפרט ששם חג חנוכה הוא על שם חנוכה המזבח בבית המקדש, והוא כנגד מזבח הנחושת של המשכן שצופה בריקועי פחים.

אבל במסכת מגילה דאיתא מעלתן של בני קרח (בדף יד ע"א) רבי שמואל בר נחמני אמר אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו רבי חנין אמר אדם הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם ומאן נינהו בני קרח דכתיב {במדבר כו-יא} ובני קרח לא מתו וכו', הביא רש"י את הפסוק וציין בדווקא **לתוספתא**, מפני ששתי דפים אחר זה מוזכר בגמרא (בדף כח ע"ב) ריש לקיש ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל דהוי תני הלכתא בכ"ד שורתא אמר ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה ההוא דהוי תני הלכתא סיפרא וסיפרי **ותוספתא** ושכיב, ובכל מסכת שבת בגמרא לא מוזכר אפי' פעם אחת תוספתא, (וכמעט שלא מוזכר בש"ס).

דף כ"ב ע"א

רבי תנחום

שייכות שתי המימרות של רבי תנחום בסוגיא דחנוכה במסכת שבת :

במסכת שבת דף כ"ב ע"א מביאה הגמ' בדיני נר חנוכה את מימרת רבי תנחום **"נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי"**. מימרא זו מסיימת גם את פרק הכונס בב"ק ששם היא המשנה היחידה שמוזכר

בה חנוכה, ושם בגמרא מובא את הדין הזה בלבד משמו של רבי תנחום.

מיד לאחר מימרא זו במסכת שבת מובאת מימרא נוספת של רב תנחום - "ואמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום מאי דכתיב {בראשית לז-כד} והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה תלמוד לומר אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו."

בשם הגר"א ועוד דרשו את הקשר בין הדברים שטעמם אחד. ודרשו שלכאורה קשה איך חשב ראובן להצילו ולהשימו בבור שיש בו נחשים ועקרבים. ותירצו שכמו שלמעלה מעשרים אמה לא שלטא ביה עינא וכדברי רבי תנחום במימרא הראשונה, כ"ש הכא בעומק הבור החשוך אף בפחות מכך לא שלטא עינא ולא ידע שנחשים ועקרבים אין בו. ובכך גם רמזו את הקשר של פרשת וישב שקריאתה סמוכה תמיד לחנוכה. וכדאי' בבני יששכר ובספרי רבי צדוק הכהן הדבר מיוסד על דברי הטור והשולחן ערוך (אורח חיים סימן תכ"ח) "וסימן לפשוטה פקדו ופסחו ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו", שהקריאה בתורה בפרשה המקדימה את המועדות נרמז המועד הבא. וכן אי' בשלי"ה הקדוש.

דיוק מדוע פירש רש"י המימרא במקום אחר וכאן שתק:

במסכת חגיגה דף ג' עמוד א', מובאת מימרא זו של רבי תנחום והבור רק אין בו מים, בסמיכות למימרא נוספת שלו על לענין פטור חרש וחיגר מעולת ראייה ברגל.

ומפרש רש"י בד"ה והבור רק: **"משום דרבי תנחום אמרה, נקט לה הכא גבי שמעתתא דרבי תנחום"** ויש לדקדק באריכות הלשון שם ברש"י: **"משום דרבי תנחום אמרה נקט לה הכי גבי שמעתתא דרבי תנחום"**, ובמקומות אחרים כתב רש"י בקיצור **"נקט לה הכי משום שמעתתא וכו'"** וכדומה. עוד יש לדקדק למה היה צ"ל **משום דרבי תנחום אמרה** הרי בפירוש נכתב בגמרא שרבי תנחום אמרה, והיה יכול לכתוב בקיצור ונקט לה הכים משום וכו'. ועוד מדוע פתח רש"י הד"ה בתיבות **"והבור רק"**, לכאורה היו צריכות להיות התיבות של שם בעל המימרא.

ועוד יש לדקדק מדוע רש"י מפרש כאן בחגיגה את הדבר הפשוט הנראה לעין שהוא משום מימרות של אותו בעל המאמר, וכמו פעמים רבות בש"ס שסדר התלמוד להביא כמה מימרות מאותו האמורא אחד אחר השני. אמנם פעמים נראה שהמאמרים עצמם קשורים, והמקומות שבהם רש"י כתב זאת, הם רק כשאין שום קשר אחר בין המימרות אלא מה שנאמרו ע"י אותו בעל המאמר, וכתב רש"י לפעמים את הדבר הפשוט הזה או בכדי שלא נטעה לקשרם באופן אחר, ובודאי גם מפני סיבה כתב כן כי רוב הפעמים שזה כך סידור של מימרות מאותו אמורא והוא פשוט לכאורה,

ולפיכך כאן במימרותיו של רבי תנחום שמדובר באותו בעל המאמר, והמימרא השניה המובאת היא אותו המימרא ממש, הרי תמוה למה פירש שם בחגיגה את הדבר הפשוט שמדובר באותו בעל המאמר, עוד יש לדקדק שם בחגיגה שאין המאמר של הבור רק סמוך

ממש למאמר של רב תנחום גבי חיגר בעולת ראייה אלא מפסיק דרש של רבא על הפסוק מה יפו פעמיך בנעלים רגלי בת נדיב, ואח"כ מובא המאמר של הבור רק, וזה יותר תמוה למה הובא כי הרי אינו נלמד ברציפות עם שני המאמרים הקודמים של רבי תנחום גבי חיוב עולת ראייה, ועצם הדבר שכתב רש"י בחגיגה הסבר ולא כתב כאן אומר דרשוני.

וכמה נפלאים דברי רש"י ומדויקים עד דק בכל מקום ומקום ומלמדים על עומק דבריו. אפילו רק מעצם מה שסותם במקום אחד ומבאר במקום אחר. ומכאן עלינו להקיש לשאר מקומות ולהתבונן ולהעמיק בדבריו הק'.

יסוד נפלא לפירושו של רש"י לדמותו והספדו של רבי תנחום:

והנה נראה שמימרא זו היא הייתה מהותו של רבי תנחום כפי שנראה ממימרות הנוספים של רבי תנחום בש"ס, ויעלה מכך הסבר נפלא שבעיניו של פרשנדת"א מרא דתלמודא היה פשוט וגלוי.

וראשונה היא המימרא בברכות ס"ב ע"א "א"ר תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא ניצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו". וברש"י שם, **מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין:** דמתוך צנעתו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו ואף המזיקין חסין עליו: **חלומותיו מיושבין עליו:** שאין המזיקין מבהילין אותו: עכ"ד

וזו היא המהות של השולט ביצרו ובמחשבתו, שענינה שמירת חותם הברית. וזו היא מידתו של יוסף הצדיק. ובכך נבין יותר את דרשתו של רבי **תנחום** על הפסוק והבור רק אין בו מים, אבל **נחשים ועקרבים** יש בו, ובכך יומתק ביאור הפסוק (כ) ועתה לכו ונהרגו ונשלכו באחד הבורות וְאִמְרָנוּ חיה רעה אֶכְלָתָהּ ונראה מה? היו חלמתיו. הקשר בין ההשלכה לבור להמשך הפסוק ונראה מה יהיו חלומותיו.

ואיתא בירושלמי במסכת מועד קטן [פרק ג הלכה ט] גמרא: רבי תנחום בר עילאי דמך **בחנוכתא**. [נפטר בחנוכה] וע"פ זה אפשר לומר שהגמרא כאן בשבת, מקיימת מילתא דהספידא **לרבי תנחום** ועל הקשר המיוחד שלו לחנוכה. והיות ואין מספידין בחנוכה אמרו את שתי המאמרים האלו שבהם נרמז כל ההספד. והנה המימרא הראשונה זהו הדין היחיד שנאמר **רק** משמו של **רבי תנחום** בש"ס, שרוב אמרותיו הם באגדתא מדברי רבו רבי יהושע בן לוי. וכן מוצאים עוד ענין וחשיבות במימרא זו, דהגמרא על המשנה בבבא קמא שמוזכר בה בדרך אגב חנוכה, עיקרה במימרתו של רבי **תנחום**. ולפיכך אפשר שמהותו היתה חנוכה, שחיבר והשווה את חנוכה שהיא מדרבנן האחרונים בסוף ימי בית שני, לדברי תורה – סוכה, ולדברי נביאים – עירובין. וחנוכה היא מכוחו של יוסף הצדיק וכמו שיובא בהמשך, ואפשר שגם בימי רבי תנחום התקיימה מלחמה – ויכוח – עם יון בדרך אחרת וניצחם. והמשך מילי דהספידא היה המאמר על והבור רק המדבר על יוסף הצדיק שומר **"חותם"** אות ברית קודש הנחקק ביום השמיני, ודומה

לנס החנוכה בפך השמן הטהור השמור ב"חותם" לשמונה ימים. וגם שייך לפרשת וישב הסמוכה לחנוכה. אבל לא רק ענין הסמיכות נדרש כאן, אלא מהות הדברים ומהות הספד על תלמיד חכם. כפי שנאמר שם בגמרא בברכות בדף סב ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר, **האי צנוע** באורחותיו הוה. א"ל רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא, דתניא **אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא**. ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה, משום דתניא כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן.

ועל רבי תנחום עצמו לאחר שאמרו את מימרתו לחנוכה ועל צדקותו שהשווה דרבנן לדאורייתא המשיכו והספידו דהוי **צנוע**, וידעו שהוא צנוע על פי הסימן משני מאמרו שכל הצנוע בבית הכסא ניצול מן הנחשים והעקבים וחלומותיו מיושבים, וכפי שנתקיימו ביוסף הצדיק שניצול מן הנחשים והעקרבים שבבור ונתקיימו חלומותיו, ואף רבי תנחום ניצול כיוסף כדאיתא בסנהדרין דף ל"ט ע"א אמר ליה קיסר לרבי תנחום תא ליהו כולן לעמא חד אמר לחיי אנן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותיכו אתון מהליתו והו כוותן א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לשדיוה לביבר שדיוה **לביבר** [מקום חיות רעות של מלכות (רש"י)] לא אכלוה א"ל ההוא מינא האי דלא אכלוה משום דלא כפין הוא שדיוה ליה לדידיה ואכלוה, [והן הן גם דברי שמעון ולוי לאנשי שכס אם תהיו כמונו שימולו ולבסוף יוסף הצדיק נישא לאסנת בת דינה].

הבנת שייכות המימרות בגמ' שבת ובגמ' חגיגה :

על פי זה יובן שהמימרא של רבי תנחום **והבור רק** היא מימרא הרומזת את כל מהותו וענינו של רבי תנחום, ולכן גם במסכת חגיגה שמובאת המימרא השניה של רבי תנחום בעניני עולת ראייה שהוא גם כן הלכה (הלכה זו מובאת בירושלמי בשם רבי בון כפי שמציין תוספות על אתר), ורש"י לכאורה תמה למה הביאו דווקא את מאמר זה של רבי תנחום ובפרט שכבר מאמר זה נכתב בשבת בשמו, ולכן דקדק לכתוב את ביאורו על המילים "והבור רק" למה הגמרא מביאה שוב את המאמר המיוחד של רבי תנחום על הבור רק שהוא המאמר שמבטא את רבי תנחום עצמו, וגם ענינו הובא בסמיכות לעניין **ראיה** בנר חנוכה שלטא ביה עיני, וגם שני הדינים של רבי תנחום חרש באוזן אחת וחיגר לגבי חיוב עליה לרגל **ליראות וליראות** ולהביא עולת **ראיה**, ואפשר שבדרך רמז הובא בינותיים הדרש של רבא מה יפו פעמיך בנעלים, שבשעת העליה לרגל הלכו במנעלים ובבית המקדש הסירו הנעליים שלא יחצוץ לקרקע המקודשת שם, משא"כ בכל העולם צריכים לחצוץ לקרקע אחר שהתקללה ארורה האדמה, וכנאמר (שבת קכ"ט ע"א) אמר רב יהודה אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו, (ומעניין שהבית יוסף מביא את דברי הירושלמי שרבי תנחום דמך בחנוכתא בהלכות **חול המועד** תקמז) שנקשר לענין הטמון במכירת יוסף עבור נעליים, (ויעויין בשל"ה הקדוש). ומזה נלמד קשר נוסף מיוחד בין הראייה בזמן ביהמ"ק וכפי שכתוב בשבת כ"ב ע"ב אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים, וכפי דאיתא ביומא

כא ע"ב שהיו מגביהין השולחן להראות לעולי רגלים חיבתן לפני המקום היו מראים הנס שלחם היה חם לאחר שבוע מאפייתו, ואולי גם היו רואים המנורה כשמגלים הפרכת להראות הכרובים שהם מעורים כזכר ונקבה כדאיתא (שם דף נד ע"א), אמנם על המנורה נאמר שהיא עדות **לכל** באי עולם והבחינה של ראייה בנר חנוכה, היא ממש אותה עדות, שלך לעולם קיימת (כדאיתא ברמב"ן), (ועיין בליקוטי שיחות תשל"א ועוד ובביאורי החומש משכן העדות). ואפשר הקשר בעניין עיניים שיהיה שלטא ביה עיניה לטובה, כנגד יוסף שלא שלטא ביה עיניה בישא.

עוד דבר שהוא פלא וכמדומה שהוא ההלכה היחידה בש"ס הנאמרת לגבי בית המקדש על ידי אמורא (ולא רק בטעם או סיבה להלכה, וכמה מקומות בש"ס מתמהינן במחלוקת אמוראים לגבי הלכות הנוהגות בזמן ביהמ"ק, הילכתא למשיחא?) וגם מהלך סוגיית הגמרא היא קושיא על ברייתא על פי דבריו של אמורא, וראה בשפ"א שם,

ובכך מובן אריכות הלשון ברש"י משום דרבי תנחום אמרה (ובכך כיוון גם להדגיש את שיטת הבבלי שרבי תנחום הוא בעל המימרא, ולא רבי בון) ורצתה אולי הגמרא לרמוז בכך על גדלותו על פי הנס שהיה עמו הרמוז שניצול מחיות רעות, (גם **יראה כל זכורך** בגי' **והבור רק**) ועל כן לא פלא שאומר הלכות על ביהמ"ק, שהוא בבחינת מה שהוא **היה** אמר, ולכן לא הביאו שם ממאמרו האחרים של רבי תנחום אלא חזרו על מאמר זה שהוא מובא בסמוך למאמר השני מבין שניים בעניני

הלכה ולא אגדתא, וכפי שאיתא בבבא קמא נה ע"ב כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי באגדה, ואכן הרבה מימרות של רבי תנחום אמרם בשם רבו רבי יהושע בן לוי, ובשבת **שתק** רש"י אגרא דבי טמיא **שתיקותא** (ברכות ו' ע"ב), שני מאמרים אלו של רבי תנחום נאמרו בעת פטירתו בחנוכה בפרשת וישב מפני שאין מספידים בחנוכה, ועל כן נסמכו בסוגיית חנוכה במסכת שבת, והם סמוכים לעד לעולם שבת פרשת וישב וחנוכה.

קשר עמוק בין רבי תנחום ויוסף הצדיק, ופתרון מדרש פליאה הדודאים נתנו ריח וכו':

עוד נמצא בש"ס מאמר נוסף של רבי **תנחום** בנוגע למכירת יוסף במכות דף י' ע"א א"ר **תנחום** בר חנילאי מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנאמר {בראשית לז-כא} וישמע ראובן ויצילהו מידם, ודבר זה יפתור מדרש (שהובא בספר זכור לאברהם) תמוה על הפסוק בשיר השירים **הדודאים נתנו ריח** – **זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים** – **זה נר חנוכה**, הקשר המיוחד בין ראובן ליוסף שיתכן והיא שגרמה לו להצילו, כנאמר במדרש רבה (פד טו) רבנן אמרי אמר ראובן הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי שנאמר "ואחר עשר כוכבים משתחווים ליי" ואיני מצילו, א"ל הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרשין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך הה"ד (דברים ד, מג): "אֶת בְּצָר בַּמִּדְבָּר [וגוי לְרֹאוּבֵנִי]", ע"כ, ולפי זה אפשר לומר

שראובן האמין לחלומותיו וידע שחלומותיו מיושבין עליו וממילא הוא הנקרא **צנוע בבית הכסא** וע"כ לא חשש להשליכו לבור מלא נחשים ועקרבים שהרי ינצל מהם.

ובזה יומתק ביותר דברי רש"י עה"פ **וישב ראובן**. בְּמִכְיָרְתּוֹ לֹא הָיָה שָׁם, שֶׁהִגִּיעַ יוֹמוֹ לִילָךְ וּלְשִׁמֹּשׁ אֶת אָבִיו. ד"א עָסוּק הָיָה בְּשִׁקּוֹ וּבְתַעֲנִיתוֹ עַל שֶׁבִלְבָּל יְצוּעֵי אָבִיו: ומכללי פירושו של רש"י שכשמביא פשט נוסף סימן שהפשט הראשון לא מספיק כל כך, ולכאורה זהענין צדדי שלא היה שם ואינו שייך לכאן, אבל על פי הפשט השני שהלך לשבת בתשובה, הן הן הדברים שזה כדי שיצדקו חלומות יוסף וינצל מן הנחשים.

(ורמוז בפסוק לשמו של בעל המימרות **רבי תנחום**, הדודאים **נתנו ריח** ועל **פתחינו** כל מגדים). ועוד אפשר להוסיף מגדים רמז ליוסף בברכת משה ממגד גרש ירחים ממגד גבעות עולם, ועוד איתא במד"ר שה"ש **הדודאים נתנו ריח** אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ועל **פתחינו כל מגדים** אלו בנות ישראל, שדבקו בבעליהן ואינן מכירות אדם אחר, ומדרש זה ירמוז לשני אלו **יוסף** – בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, ו**ראובן** שלא חטא מפני שבנות ישראל דבקו בבעליהם, וכן איתא בעירובין (כא ע"ב) דרש רבא מאי דכתיב הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן ל"א שאוגדות פתחיהן לבעליהן, ואפשר בזה להבין יותר גם את את ענין פתחינו מגדים לחנוכה ע"פ רש"י בדף כ"ג ע"א היו באותו הנס, וכפי שהר"ן מביא מדרש כאן, בגזירת היוונים להבעל להגמון תחילה ובבתו של

יוחנן שהשקתו יין והרגתו, ויתכן שכל מדרש זה שאינו נמצא במדרשי התנאים, יתכן שכוונת בעל הזכור לאברהם לקשור בדרך מדרש את הפסוק בשיר השירים לרמוז למאמרי רבי תנחום האמורים.

נחזור לחילופי הדברים שבין רבי תנחום לקיסר רומי וליראנוס שמלך באנטיוכיה באותם ימים, את רצון היוונים להיות לעם אחד, ללא שמירת הקדושה והטהרה שחותמה בברית מילה, וכפי דברי בעל מגלה עמוקות (פרשת ואתחנן) שבימי מלך יון נפרע חטא של יוס"ף בגימטריא מל"ך יו"ן ובגימטריא אנטיוכ"ס, והנה גזירת היוונים הייתה כתבו על קרן שור אין לכם חלק באלקי ישראל, כי אז היה התיקון לחטא מכירת יוסף, הרמוז בשור, (תנחום ואותי בגימטריה שור ואותי) וגזרו על המילה, והן הן ההיבדלות בין הגוי ליהודי שמתחיל מכוחו של יוסף הנמצא בין הגויים ולא נשפע ממעשיהם, שולט ביצרו וכו' והוא יוסף השליט פוקד על המצרים לעשות ברית מילה, (ומתחתן עם אסנת בת דינה, שאחיו שמעון ולוי אומרים לשכם אם תהיו כמונו להימול לכם כל זכר) וההמשך בירידת עם ישראל למצרים לתוך הקליפה ונבדלים מהם בענייני הקדושה, ואחר כך בימי החשמונאים שהיוונים רוצים שעם ישראל ידמה להם וגוזרים על המילה והכתיבה על קרן השור, ולבסוף בזמן רבי תנחום שמנצח את מלך אנטיוכיה באופן שהמלך מסכים שהגוי צריך להיות כיהודי, ורבי תנחום מציע לו לעשות ברית מילה, וזה נמשך עד היום הכוח לעמוד ולהבדל מן הגויים.

כוחו של יוסף הצדיק ושייכותו לנח הצדיק:

ולמעשה הדברים קשורים עדיין **מנח** שהקשר בין **נח** ל**יוסף** הוא פשוט ששניהם היחידים בתנ"ך שנקראים צדיק כדאיתא במדרש תנחומא, איש צדיק על שזן בריותיו של הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק, שני בני אדם נקראו צדיקים על שזנו את הבריות נח ויוסף שכך כתיב בו על מכרם בכסף צדיק (עמוס, ב) וכתיב בו ויכלכל יוסף (בראשית, מז), עוד נאמר שם ששניהם יוסף ונח נולדו מהולים, נח ביציאתו מן התיבה מתגלה בתוך אהלו ושם ויפת מכסים אותו שהוא ענין הצניעות, ו**שם** הוא העיקר כנאמר ויקח לשון יחיד, אבל יפת מצטרף ובזכות זה זוכה לברכה יפת אלקים ליפת - זה הוא מלכות יוון, שבסופה של דבר רוצה לעקור מבני "שם" את הצניעות שהיא בענין המילה,

שניהם סימלו את הטהרה מול סביבתם, נח מול דורו שהשחית את דרכו והיה פרוץ בכל מיני ערוה, ויוסף הנמצא במצרים ערות הארץ, ועמד בניסיון מול אשת פוטיפר, **נח** נקרא גם **תמים** ושם במדרש נאמר שמפני שנולד מהול נקרא כך, ואפשר שגם דבר זה נרמז בשם **תנחום** - **נח תום**, ונרמז בפסוק במשלי (יא ג) תַּמֵּת יִשְׁרָיִם **תִּנְחֻם** וְסֵלֶף בּוֹגְדִים וּשְׂדֵם [יִשְׁדֵּם].

פרפראות שלאחר המזון:

תנחום בגימטריה **נר חנוכה כסכה ומבוי**, גם גימט' **בור רק**, גם **ויהי ביום השמיני** (חותם הברית לשמונה, שהוא יסוד יוסף הצדיק, חנוכה, וחנוכת המזבח שבו נאמר פסוק זה, וגם ירמוז למימרתו השניה בהלכה של

רבי תנחום בעולת ראייה הנלמדת ממצות הקהל בחג **הסוכות** גימט' **תנחום** באותיות **תנחום** נמצא אותיות **חותם**, פך שמן **חותם** בחותמו של כהן גדול, וכן **חנו**, ויתן **חנו** בעיני שר כו' ג"כ רמז באותיות הדומות, וכן רמז לממירא ויתן חנו רמז לנר חנוכה, בעיני שר - בעיני דשלטא, בניו ובנותיו לנחמו וימאן לה**תנחום** ויאמר, אולי ירמוז לפטירת רבי תנחום בשבת וישב חנוכה (ועל כן אפשר שבנר ראשון דחנוכה כ"ה כסליו הוא יומא דהילולא שלו דרק אז שייך שיהיה גם הקריאה של פרשת וישב) ואולי גם נולד בשבת זו, ימאן גימט' חנילאי, חג חנוכה גימט' חנלאי, וכן בתרגום שר האופים רב נחתומי אותיות רבי תנחום, ושוב ירמוז לפטירתו ואולי גם ללידתו - יום הולדת, בהפטרה של שבת וישב שיוצא שבת חנוכה, **רני ושמחי בת** אותיות ש' רבי תנחום רמז שנולד ונפטר בשבת זו, וכן סוף ההפטרה **תשואות חן חן לה**, תנחום ואביו חנלאי, ואפשר שעל כן במסכת **שבת** הביאו את שני מאמרים אלו ולא במסכת בבא קמא בסוגיית חנוכה כשהביאו את המימרא הראשונה, **מאי חנוכה דתנו רבנן** בגימטרי' זהו רבי תנחום בן חנלאי, מאי חנוכה דתנו גימט' תרי"ג ופירושו תורה - רבנן, תנחום בגימט' זאת חנוכה, **תנחו"ם** - **תדליק נרות חנוכה** והנחתם מצוה, ושמו **תנחום** = **תניחם**, והמאמר שלו נר חנוכה **שהניחה** למעלה וכו', **תנחום** בגימטריה - **ראובן יוסף חנוכה**.

עוד רמז באמירת למנצח בצורת מנורה ויש גם הנוהגים לומר מזמור זה בהדלקת הנרות שבכנה (רגל האמצעי) נמצאים התיבות בארץ **תנחם** סלה.

בשולי הדברים אפשר להוסיף על הקשר בין יוסף הצדיק לשבת קודש כפי דאיתא בספרים, וגזירתם של היוונים לחללה, והמאמר הראשון של רבי תנחום בש"ס [ברכות דף ו'] לעולם ירוץ אדם לדברי תורה ואפילו בשבת, גם המאמר האחרון שלו בש"ס (עבודה זרה י"ט ע"ב) הוא בקשר ללימוד תורה, א"ר תנחום בר חנילאי לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי ידע איניש כמה חיי כי קאמרינן ביומי {תהילים א-ג} אשר פריו יתן בעתו אמר רבא אם פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול ואם לאו על הלומד ועל המלמד עליהם הכתוב אומר לא כן הרשעים כי אם וגו' שוב החיבור בן תורה שבכתב לתורה שבע"פ, שאותה היוונים רצו לבטל.

דיוק ברש"י במאמר של רבי תנחום נר חנוכה כסוכה וכמבוי

רש"י ד"ה כסוכה וכמבוי. לתנן זהו זהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי :

צריך להסביר את שינויי הלשון ברש"י - בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי, ולא כתב באותו מטבע לשון במסכת עירובין ומסכת סוכה, וכן מדוע שינה הסדר מלשון הגמרא וכמובא בדיבור המתחיל כסוכה וכמבוי, ונראה שיש נקודות דמיון שונים בין חנוכה – סוכה , וחנוכה – מבוי.

חנוכה – סוכה , כאן לגבי חנוכה נקט רב תנחום בלשון פסולה וגם בסוכה נאמר פסולה, והנה התוספות כתבו -

נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי. וא"ת הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא ואיכא למימר דנקט פסולה משום דבעי למימר כסוכה שהיא מן התורה אי נמי לא רצה להאריך יכבנה וימעטנה ויחזור וידליקני' דלמעטה ולהניחה כמו שהיא דולקת אי אפשר כדמוכח לקמן: עכ"ד.

אבל מצד שני חילוק גדול ביניהם חנוכה דרבנן וסוכה דאורייתא, ועוד חנוכה הטעם רק משום דלא שלטא בי עינא ובסוכות יש עוד שתי דעות נוספות בגמרא שטעמיהם שונים.

חנוכה – מבוי שניהם מדרבנן וטעמיהם שוים דלא שלטא ביה עינא, וע"כ בגמרא נקט קודם כסוכה כי שם הלשון סוכה וכו' פסולה, ורש"י נקט קודם את הדרבנן שהוא יותר דומה בדין עצמו ששניהם מדרבנן, ומאחר שה**כסוכה** שנקט רבי תנחום מהותה מדאורייתא ודיניה ברורים שהם **במסכת סוכה**, מסביר רש"י לאחר שמסביר את הלשון מבוי ולמה הוא שייך, שהוא מדיני **עירובין** שהם **מדרבנן**, (וכבר מימי הנביאים כדאיתא שלמה המלך תיקנם – עירובין דף כא ע"ב) והוא הסבר ולא ציון מראה מקום, ולכן רש"י הקדים את מה שרצה להסביר לפני ציון מקום גבי סוכה שהיא במסכת סוכה, ולכאורה אפשר לומר שרש"י רומז בזה שלא סובר כתוס' ד"ה נר חנוכה שהניחה שמסביר בתירוצו הראשון שנקט בלשון **פסולה** מפני שמדמה את הדין בחנוכה לסוכה שהיא מדאורייתא, (וכן בתוספות בב"ק ס"ב ע"ב).

ואפשר שרש"י רצה לומר שאף שהלשון בגמרא פסולה כסוכה, הקדים רש"י את עירובין לומר שדין חנוכה כעירובין שהם דרבנן, ועל סוכה נקט בלשון **מסכת** סוכה, שאת **המסכת** כתבו רבנן ולא כתב סוכה סתם שמשמע יותר דאורייתא, והנפק"מ ביניהם לכאורה יהיה בספק אם הדליק במקום גבוה אם צריך לחזור ולהדליק.

עוד נראה להסביר בדרך נוספת ברש"י, ובהקדם לפירוש הדברים נציגה כאן עוד שאלות במאמרו של רבי תנחום.

א. מדוע כתב שני דברים לדמות סוכה מבוי ולא הסתפק באחד מהן, וכן היה צ"ל כסוכה כמבוי ללא וו החיבור.

ב. מדוע לא כתב הטעם עצמו משום דלא שלטא ביה עינא, והיינו טעמא דסוכה והיינו טעמא דמבוי.

ג. מדוע כותב כסוכה והרי לפסול בסוכה יש שם במסכת טעמים נוספים.

והנראה לומר אופן חדש בדיוק כוונת רש"י ולתרץ הקושיות האלו, ובכך גם תתורץ **הקושיה המפורסמת של מרן הבית יוסף** מדוע שמונה ימים ובהדגש שמונה מכל החגים דהרי אף שמונה ימים של סוכות הם שני חגים נפרדים.

והנה שני דברים אלו סוכה ומבוי, שונים בתכלית בענין השלטא ביה עינא – הראייה, **בסוכה** צריך היושב בתוך הסוכה שהוא יושב בסוכה וא"כ הראייה והדין של פסול עשרים אמה הוא רק כלפי פנים, ומצד חוץ אף אם יהיה פחות או יותר לא יעלה ולא יוריד, **במבוי** הדין הפוך שהדין הוא רק כלפי הרואים בחוץ ההולכים במבוי או

ברה"ר, אבל כלפי פנים הבית - רשות היחיד, ג"כ לא יעלה ולא יוריד, ולכך מצרפם רבי תנחום יחד לומר שבדין חנוכה האופן שפסול זה רק אם מתקיימים שני התנאים יחד כלפי פנים כסוכה וכלפי חוץ כמבוי, משא"כ אם גר בבנין קומות שמבחוץ יותר מעשרים, אבל כלפי פנים הבית מונח במקום נמוך יהיה כשר מעיקר הדין ויפסיד העניין של פירסומא ניסא, וכן להיפך הנמצא בבור מרתף עמוק מאוד יותר מעשרים (כבורו של יוסף הצדיק) ויש לו חלון הפונה לרה"ר וכלפי חוץ נמצא מתחת לכ' הרי שיוכל להדליק שם (ע"י שיעלה בסולם או במקל ארוך),

ע"כ כתב רש"י קודם עירובין ששם ענין שלטא ביה עינא ברור ואין טעם נוסף והוא גם ככלל יותר דומה לדין חנוכה שדינו כלפי הרואים בחוץ פירסומא ניסא, ואח"כ כתב רש"י **מסכת סוכה**, ורמז בכך ששם במסכת יש גם טעמים נוספים.

ומכאן נחזור להתבונן במאמרו של רבי תנחום נר חנוכה וכו' כסוכה וכמבוי, שכוונתו לומר שעיקר דין חנוכה הוא בענין של לראותם פירסומא ניסא נגד גזירות היוונים שהיו בשלושה דברים מילה חודש ושבת, על מילה שבכך לא "יראו" הבדל בין גוי ליהודי בגוף האדם אבל זה בצנעה, ואי אפשר לעשות כנגד זה תיקון בענין של פירסומא וזה נרמז בשמונה ימים כי בן שמונת ימים ימול, בהלל והודאה ולימוד תורה הנעשים בפה (ברית הלשון כנגד ברית המעור) אבל הגילוי של הדלקת הנרות שמונה ימים הוא כנגד שני הדברים האחרים, חודש הוא היסוד לקביעת החגים שעל פיו נעשים, ואת כל החגים

ביטלו למעשה בגזירה זו, והחג היחידי שמתבטא בו ענין של **לראותם** הוא בחג הסוכות, דכתיב למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכנאמר בגמרא עד עשרים אדם יודע שיושב בצל סוכה, וממילא כנגד שבעת ימי חג הסוכות שהם כנגד גזירת חודש, אנו עושים שבע ימים של **לראותם** בנרות, וכנגד גזירת שבת שבו מתבטא העניין של **לראותם** בקורת המבוי, לכך מדליקים עוד יום ובסה"כ שמונה ימים, שלשת גזרות אלו בצירוף נר חנוכה מופיעים בדרך רמז במימרא הבאה של רבי תנחום **נחשים** ר"ת נ"ר ח'נוכה ח'ודש ש'בת מ'ילה.

עוד אפשר שסוכה ומבוי הם לאו דווקא לסימן לשלטה ביה עיניה, אלא לענין מהות שני מצוות אלו, סוכה ועירובין, על סוכה נאמר שזו היא מצווה קלה והיא נבחרה כנאמר בגמרא שבה הקב"ה יבחון את הגויים אם הם רוצים לקיים המצוות, ומן העבר השני עירובין כנאמר בגמרא יומא שאברהם אבינו ע"ה קיים כל התורה כולה ואפילו עירובין (תבשילין לגירסתינו וג"י רש"י, ותחומין לגירסת הגר"א), ועל היבט זה רמז רבי תנחום שמצוות נר חנוכה כסוכה וכמבוי, ואפשר שמחמת ששני מצוות אלו מייצגים את המהות ושורש קיום המצוות, על כן רש"י מרחיב במיוחד בדרך פירושו במסכתות אלו עירובין וסוכה יותר מדרכו בשאר מסכתות הש"ס.

דף כ"ג ע"א

רש"י ד"ה היו באותו הנס. שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה ועל יד אשה נעשה הנס :

רש"י אומר כאן שני פירושים ל"היו באותו הנס" הראשון שגם עליהן היה גזירות של היוונים, והשני שהנס התחיל ע"י אישה (במדרש לחנוכה איתא ששמה חנה והיא הייתה אחותם של מתתיהו כ"ג ואחיו החשמנאיים, וכך המשיכו וניצחו את היוונים ולאחר מכן היה את נס פך השמן), ישנם עוד שני מקומות נוספים של מימרת ריב"ל על חיוב נשים במצוות מפני שאף הם היו באותו הנס – בפורים - חייבים במקרא מגילה ושם (מגילה דף ד ע"א ועיין בתוספות) רש"י כתב רק שגם עליהן המן גזר להשמיד וכו' ולא כתב שהנס נעשה ע"י אישה – אסתר המלכה, ואמנם בפסחים (דף קח ע"ב) גבי ארבע כוסות בפסח ג"כ נשים חייבות אמר ריב"ל מפני שאף הן היו באותו הנס ושם **שאף הן היו באותו הנס** . כדאמרינן (סוטה דף יא :) **בשכר נשים** צדקניות שבאותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה נמי אמרינן הכי דמשום דע"י אסתר נגאלו וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (ד' כג.) : וזה כמובן לא כמו שכתב רש"י במגילה רק שהיו בגזירות ולא שהנס היה על ידן, ויש לחלק שבפסח הנה היה בזכותן אבל לא בפעולה ממש כבחנוכה, וצריך ליישב מדוע הביא רש"י בפסחים גבי פורים רק שנעשה ע"י אסתר לא כמו שכתב במגילה.

ונראה שאכן רש"י דייק כאן קיבץ את שני ההיבטים של היו באותו הנס והוא מפני שמצות החנוכה קשורה לאדם ולביתו - נר איש וביתו ומדליק על פתח ביתו מבחוץ, והאישה ג"כ נקראת בית - ביתו של אדם זה אישתו, ע"כ האישה קשורה יותר במצוה זו מאשר במצוות אחרות, וכך גם הדין בנר חנוכה, ששונה ממגילה שאין אישה יכולה להוציא את האיש ידי חובתו בקריאת המגילה, (ובארבע כוסות ודאי שאין שייך בכלל שאחד מוציא את השני) ובנר חנוכה אישה יכולה להדליק ולהוציא ידי חובה את בעלה כשאינו בבית, וע"כ ציין רש"י את השייכות הכפולה, ועוד שהרי ההדלקה של נר חנוכה היא לזכר הנס האחרון של פך השמן שהוא נס כללי, וע"כ היה צריך לקשור יותר את הנשים לחנוכה, ולא כמו ארבע כוסות שהם על נס הגאולה, שהיו שייכים בהן ממש, ועצם העובדה שהיו בשעבוד ובגאולה מספיקה מה שאין כן בחנוכה שההדלקה היא יותר כתיזכורת לנס הפך שאין לנשים שייכות מיוחדת לכך, וממילא כדי לחייבן בהדלקה היו צריכים להכפיל את שייכותן לחנוכה, (ואולי אפשר להוסיף שהשתלשלות הענין שהובילה לנס פך השמן התחילה ע"י האישה וממילה היא הגורם לחיוב האיש בהדלקת הנר ע"כ וודאי שהיא גם חייבת, ואינו כמו בפורים שהתחלת ההצלה הייתה ע"י מרדכי שהציל את אחשוורוש ועוד ענינים הקשורים במרדכי כפי שמובא במדרשים) וברובד נוסף אפשר לומר ששני נקודות הקשר של האישה לחנוכה מתבטאים ביסודות הקמת הבית ע"י האיש והאישה – הגזירה וההצלה, (ומכאן גם הקשר בין נר חנוכה לנר שבת כמו שמובא

בגמרא לקמן בעמוד ב' הרגיל בנר מצוה הויין ליה בנים תלמידי חכמים – ע"ע במה שכתבתי שם).

רש"י ד"ה מלא תסור. מן הדבר אשר יגידו לך וגו' :

רש"י המשיך כאן את לשון הפסוק, ולכאורה הוא מפני שהלשון "לא תסור" משמע לא תעשה, ואיך שייך לומר ע"כ ברכה – וציונו, ע"כ הביא את המשך הפסוק אשר יגידו לך ואוסיף רש"י וגו' שהמשך ימין ושמאל נדרש אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל וכו' וזה מדגיש יותר את נקודת ה"עשה" שבמצוה זו וע"כ שייך ברכה, (ויתכן שזה הסיבה של רב נחמיה שלמד מהפסוק שאל אביך ויגדך וכו' שהוא לשון עשה).

רש"י ד"ה מב' רוחות. אחד בצפון ואחד במזרח: צפון ומזרח

בגמרא נאמר אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות (ואמר) רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך.

והנה לפום ריהטא כאשר נתבונן מעט בדברי רש"י אלו עולה התמיהה מדוע נקט רש"י שני צדדים אלו של צפון ומזרח דווקא ולא מזרח ומערב למשל?

ונראה לומר בפשטות שצדדים אלו הם חידוש וחומרא גדולים יותר ממזרח וממערב, שהרי זה דומה יותר לב' פתחים ברוח אחת, משום שהעומד בקרן זוית צפונית מזרחית רואה לנגד עיניו את ב' הצדדים יחד, ועכ"ז אומרים לבעל החצר להדליק בב' הפתחים, וכ"ש באופן

שב' הפתחים בצדדים מנוגדים כמזרח ומערב או צפון דרום שאז אין באפשרות ההולך בצד אחד לראות אם הדליק בעל החצר בצד השני, וכן הסיק אליבא דהלכתא בעל המשנה ברורה בביאור הלכה, ודחה החולקים ע"ש.

[ומכאן עלינו ללמוד עד כמה נצרך האדם ליזהר מפני החשד שיאמרו שלא הדליק נרות חנוכה, שאפי' לזמן מועט באופן כזה של צפון ומזרח שכאשר ממשיך האדם ללכת ויבוא לקרן צפונית מזרחית יראה מיד שהדליק נר חנוכה בפתח האחר, אעפ"כ אמרי' שידליק בב' הפתחים].

ונראה להוסיף בטעמא דמילתא מדוע אם כן נקט רש"י צפון ומזרח דווקא ולא צפון מערב או מזרח דרום וכיו"ב בכמה דרכים.

א. דרכו של רש"י הק' בחיבורו שכאשר באותה המסכת מזדקק שוב לבאר בענין הדומה או בלשון מקביל, יהא לשונו בב' המקומות שווה. ואכן מצינו לקמן [ס"ב] בענין תפילין ברש"י ד"ה התם משום שי"ן. שעשויה מעור החיצון עצמו קומט בו ג' קמטין כעין שי"ן מש-די והדלי"ת והיו"ד עשויין בקשר שקושר הרצועה **אחת לצפון ואחת למזרח** כמין ד', ורצועה קטנה מאד תלויה בה ואין בה אלא כפיפה כמין יו"ד וכופאה בעוד העור לח והיא כפופה לעולם :

[וכשם שמצות החנוכה מסמלת את אור המנורה שהיא עדות שהשכינה שורה בישראל, ונקשרת יחד עם מצוות מזוזה וציצית שעניינם ציון איש יהודי וביתו, כך גם

התפילין אות ועדות, ומקוים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו'.

ב. משני דיבורי המתחיל שנקט רש"י ב' צדדים אלו של צפון ומזרח בדווקא, [שהלוא גם בענין קשירת הדלי'ת שבתפילין אפשר לציין בצדדים אחרים]. נבוא למקור המעין שממנו דלה רש"י הק' את לשונו בבחירת הצדדים 'צפון ומזרח'. ושוב גם מקור זה נמצא במסכתא דילן בשבת [קל"ג:]: מובא הפסוק {עמוס ח-יב} 'ונעו מים עד ים **ומצפון ועד מזרח** ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו', ודורשת הגמ': דבר ה'- זו הלכה, דבר ה'- זה הקץ, דבר ה'- זו נבואה. ונרמז בזה ממש כעניינו בחצר שיש לה ב' פתחים, שהחשש מפני המשוטט מצפון למזרח למצוא אם הדליקו נרות כדבר ה' זו הלכה. והדרך היא מצפון למזרח דווקא שהרי כל פניות שאתה פונה יהיו דרך ימין.

ג. עוד אפשר לרמוז שרוחות אלו עניינם כח בית המקדש והגאולה העתידה בב"א, שהלוא צד צפון בביהמ"ק הוקבע לקדשים – קדשי קדשים שחיתתן בצפון, כך גם מצינו בדברי רש"י עצמו [סוכה נ"ו]. הנכנסין חולקין ביניהם בצפון. את המגיע לחלקן כדאמרין בגמרא כדי שיראו הנכנסין **שהצפון עיקר שהרי קבעו הכתוב לשחיטת קדשי קדשים**.

וצד מזרח רומז כנודע לביהמ"ק, שהוא הצד שכל פיות פונים אליו בתפילתם, וע"כ במצוות חנוכה שהיא על הנס

שהיה בבית המקדש ומורה על קדושתו נקט רש"י צדדים אלו. [וכדאי' בשפת אמת [תרל"ג] 'מצות נר חנוכה קצת נחמה בגלות שהיא זכר למנורת המקדש כי היא מצוה בדבר שהי' אז עבודה ולא יש מצוה כזו והיא ממילא רמז לעבודת המקדש].

ובהם נרמז גם כח הגאולה העתידה, 'צפון' – כדאי' ברש"י בשיר השירים [פרק ד' פ"ח] על הפ' אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואו תשורו מראש אמנה וז"ל: ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול **צפוני'** של ארץ ישראל ושמנו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורו מראש אמנה. [גם בשלב המקדים לגאולה, במלחמת גוג ומגוג הוא בצפון כענין שמצינו 'מצפון תפתח...]

וצד 'מזרח' רומז הוא לגאולה העתידה, כדכתיב [מלאכי ג] וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו', וכן כתיב [ישעיה] קומי אורי כי בא אורך וכבוד ד' עליך זרח, וגאולת ישראל נמשלה לאילת השחר שזורחת קימעא קימעא, ואף פסוקי ההלל הנאמרים על הגאולה ונקראים כסדרן נלמדים מהפסוק 'ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'.

[ובמאמר המוסגר יתכן לומר שזו גם הסיבה שכשנקט רש"י הק' ב' צדדים באופן שלא היה לו ענין לכתוב צדדים המנוגדים דוקא או כשרצה לתפוס ב' רוחות

בסתמא מתוך הארבע, נקט דווקא צפון ומזרח, כדמצינו [כתובות ק"ט:]: ברש"י ד"ה כל חד וחד מצי מדחי ליה. 'של **מזרח** אומר לו **בצפון** דרך שלך, ואין לך אצלי כלום וכן כל אחד ואחד'.

לאחר שיצאנו מפרד"ס האופנים בביאור דברי רש"י 'אחד בצפון ואחד במזרח'. **פשט** - חידוש גדול יותר שנראה בקרן זוית. **רמז** - מהפסוק 'ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח'. **דרש** - מדרך קשירת רצועות התפילין כעין דל"ת כפירש"י. **סוד** - רמז לביהמ"ק וכח הגאולה העתידה. נקנח בפרפרת שלאחר המזון:

ב' הצדדים '**צפון ומזרח**' רמוז ירמזון למצוות החנוכה, סופי תיבות הן **נ"ח נר חנוכה** – רמז שהלכה מיוחדת זו נאמרה במצוה זו. ראשי תיבות הן **צ"מ ציצית מזוזה** – עפ"י דא"י מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל ובעל הבית בטלית מצויצת באמצע [כנוסף בשאלות]. אמצעי התיבות הן **פ"ו מצפון וז"ר ממזרח**, ראש פ"ו וסוף ז"ר – **פר** – רמז לשיטת ב"ש פוחת והולך כנגד פרי החג, סוף פ"ו ותחילת ז"ר – **ו"ז** – רמז לשיטת ב"ה מעלין בקדש ואין מורידין, כי ו' רמז לששת ימי החול וז' רמז ליום השבת מבחר הזמנים.

רמז נאה לצפון ומזרח נמצא גם בעבודת הכהן גדול ביום הכיפורים ביציאתו מקדש הקדשים, עומד כנגד האולם בין המנורה [חנוכה] לבין המזבח [רמז לבית יהודי כדא"י ומוריד דמעות וכו'], ומחטא ומזה **בראשונה על קרן מזרחית צפונית** ומשם סובב והולך על השאר.

עוד אפשר שצדדים אלו מזכירים גם את נצחון בית חשמונאי על היוונים בחנוכה כדאיתא במשנה במדות פרק א משנה ה ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' מזרחית צפונית, שבה גזזו בני חשמונאי את **אבני המזבח** ששיקצום מלכי יוון. (וכן במסכת יומא דף טו ע"ב מזרחית צפונית בה גזזו בית חשמונאי אבני מזבח ששיקצום מלכי עובדי כוכבים, וברש"י **ששיקצום מלכי עובדי כוכבים**. שהקטירו עליה לעבודת כוכבים במקדש) וכדאיתא במגילת תענית ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים, והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעה ימים, שנאמר (ויקרא ח, לג): "וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תִצְאוּ שְׁבַעַת יָמִים וְגו'", ואומר: (במדבר ז, יב): "וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ וְגו'", ובשביעי הקריב אפרים. וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה, שלא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: (דה"ב ז, ט): "כִּי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שְׁבַעַת יָמִים, וְהִחֲגוּ שְׁבַעַת יָמִים". מה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים? אלא – בימי מלכות יון נכנסו בני חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח, ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת והיו מתעסקין בו שמונה ימים.

בסיום הדברים נראה שברש"י במסכת מנחות דף לג ע"ב רש"י ד"ה בפתח שאחורי הדלת. כגון שיש במקצוע הבית פצים קבוע ושני פתחים מחותכין **אחד לדרום ואחד למערב** וקבע מזוזה בפנים בחלל פתח הדרומי וכו' כאן רש"י מביא דווקא שני צדדים אלו דרום ומערב, הקשורים בדווקא למסכת מנחות וכדאיתא בדף יט מקום הגשת המנחה ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן וכו'.

ואולי אפשר להוסיף שמזוזה נקט את הצדדים המנוגדים למה שנקט גבי נר חנוכה, כי אכן מדובר באותם שני פתחים לחנוכה ולמזוזה (שהם צמודים ממש בקרן זווית ואפשר שזו חומרה נוספת שצריך גם באופן זה להדליק בשני הפתחים) ולגבי חנוכה הצדדים הם כלפי הרואה את הנר ולא כלפי הבית כי הנר נעשה לפירסומא ניסא ועיקר מצוותו לרואה בחוץ, ולכן צפון מזרח, אבל כאן בחיוב מזוזה שהיא לחובת הבית הצדדים הם כלפי הנמצאים בבית, וממילא אותם צדדים שכלפי חוץ נקראים צפון ומזרח נקראים כאן דרום ומערב.

דף כ"ג ע"ב

רש"י ד"ה בנים תלמידי חכמים. דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה:

רש"י מביא כאן תוספת הסבר מפסוק במשלי על דברי הגמרא שנאמרו ללא מקור - הרגיל בנר הוין ליה בנים תלמידי חכמים, ונראה שאכן רש"י רצה להוסיף את פירוש על השייכות שבין קיום שני המצוות הללו הקשורים בנר - להולדת תלמידי חכמים, וע"כ מצא רמז לכך בפסוק ונראה מדבריו שדורש זאת כך, כי נר מצוה ותורה ע"י מצוה = נר שבת שע"י האמא - ותורה = חנוכה שע"י האבא, בא – נולד ובא אור של תורה = תלמיד חכם, אמנם יותר נראה לומר ההיפך שמצוה = היא מצות האב על בנו, ותורה = היא תורת אימך כמו שרש"י ביאר במשלי, אמנם לפ"ז היה צריך לומר ברש"י כך כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דחנוכה ושבת

וכו', ואולי כאן נרמז ברש"י בדרך אחרת **שהשבת** שהיא שקולה כנגד תרי"ג **מצוות** (תורה שבכתב), נקרא הנר שלה בשם - **נר מצוה**, וחנוכה שהיא כנגד תורה שבע"פ מהות המלחמה בהתייגנות, לימוד התורה שבע"פ, נקרא הנר שלה – **נר תורה**, ומשני אלו נולדים תלמידי חכמים.

דף כ"ד ע"א

רש"י ד"ה בברכת המזון. בתפלה פשיטא לן שהרי להלל ולהודאה נקבעו כדאמרינן לעיל:

רש"י למד בפשיטות שחייב להיות שאומרים על הניסים בגלל שכתוב בברייתא לעיל שקבעום בהלל והודאה, וע"כ מובנת יותר שאילת הגמ' על ברכת המזון עם "חייבים" ג"כ לומר על הניסים, אבל תוס' (תוד"ה מהו להזכיר) למד שהשאיילה על ברכת המזון מכיון שחנוכה זה ענין של פירסומי ניסא, ותפילה שהיא בציבור זה פירסומא ניסא משא"כ אכילה בבית.

נדפס

לזכות בתי דבורה בת חנה לאה

לרפואה שלימה

מתוך שבח והודיה להשי"ת

על החסדים והניסים עד היום

ויה"ר להמשך בהחלמה מליאה וכפי שנרמז

דבור המתחיל = דבורה תחלים

ושנזכה לרוות ממנה נחת

ודורות ישרים מבורכים

אמן כי"ר